

24. Полтавському губернському земському собранію XXXIX очередного созыва Губернской управы доклады 1903 г. Полтава : Типо-Литография Л. Фришберга, 1903. Вып. I. 565 с.
25. Каталог изделий вырабатываемых кустарями Полтавской губернии и в земских учебных мастерских и продаваемой через земский склад. СПб. : Типография А. С. Суворина, 1912. 48 с.
26. Отчет Полтавской губернской земской управы за 1900 год. Полтава : Типо-литография Л. Фришберга, 1901. Вып. I. 101 с.
27. Полтавському губернському земському собранію XXXIX очередного созыва Губернской земской управы доклады 1903 г. Полтава : Типо-Литография Л. Фришберга, 1903. 478 с.
28. Русов М. Гончарство у с. Опшні, у Полтавщині // Матеріали до українсько-руської етнології, 1905. Т. VI. С. 41–59.
29. Русов М. Поселения и постройки крестьян Полтавской губернии. Харьков : Типо-Литография «Печатное дело», 1902. 48 с.
30. Черговому Полтавському Губернському земському зібранню Губернської земської управи Доклади 1917 р. Полтава : Електрич. друкарня Л. Фрішберга, 1918. Вип. I. 274 с.
31. Полтавское губернское земское собрание 46 очередного созыва с 1 по 10 декабря 1910 года. Полтава : Типо-Литография Л. Фришберга, 1911. 696 с.
32. Объяснительная записка к смете губернских земских потребностей Полтавской губернии на 1917 год. Журналы Полтавского губернского земского собрания 52 очередного созыва, 1916 года. Полтава : Электр. Типо-Литография И. Л. Фришберга. 1917. 306 с.
33. Вопросы и ответы // Хуторянин. 1913. № 38. 19 сент. С. 1003–1004.
34. Полтавському губернському земському собранію XXXVIII очередного созыва Губернской земской управы доклады 1902 г. Полтава : Типо-Литография Л. Фришберга. 1902. 189 с.

УДК: 94(477.53-25)«1766/1766»:316.344.26-057.16

**Юлія Безсмертна**  
(м. Полтава)

### **СЛУЖИТЕЛІ У МІЩАНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ МІСТА ПОЛТАВИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РУМЯНЦЕВСЬКОГО ОПИСУ)**

*У статті з'ясовуються особливостей найму служителів у середовищі міщан на прикладі полкового центру м. Полтава. Фактично, міщанство не було однорідним, тож задля детальнішого аналізу, виокремлю очільників домогосподарств, які наймали слуг серед: міських урядовців, купців, ремісників, підданих та посполитих. Така класифікація, на мою думку, якнайкраще характеризує тогочасну диференціацію у місті за займаною посадою, матеріальним становищем чи професійним заняттям. У роботі за матеріалами Румянцевського опису проведено підрахунки кількості слуг у господарствах представників вищезазначених груп. Також робиться спроба прослідкувати чи існує залежність між престижністю соціального статусу,*

рівнем займаної посади та кількістю слуг у роботодавця. Піднімається питання причин, які спонукали господарів наймати слуг та статевої преференції при прийомі на службу.

**Ключові слова:** Гетьманщина, Румянцевський опис, міські урядовці, купці, ремісники, піддані, посполиті, служителі.

Розглядаючи соціальну структуру міст Гетьманщини другої половини XVIII ст., не можна не звернути увагу на малочисельну та маловивчену групу «служителів». Дослідження категорії слуг вже стали традиційними в європейській історичній науці і є невід'ємною складовою вивчення населення окремих країн. Серед вітчизняних дослідників ця тема викликала зацікавленість лише в кількох авторів. Питанням доходів слуг цікавився Тимофій Брік [1, 2]. Авторству Юрія Волошина [3, 4] належать кілька професійних розвідок, присвячених безпосередньо слугам. Вартий уваги й розділ про дитячу працю, у тому числі найману, у монографії Ігоря Сердюка [5].

Традиційно вважається, що слуги характерні лише для заможних господарств аристократії, однак облікові джерела Гетьманщини зафіксували «служителів» і «робітників» й у дворах міщан. Безумовно, головним джерелом, завдяки якому стало можливим зробити відповідні підрахунки, стала переписна книга м. Полтави, створена у 1765–1769 рр., у ході проведення Румянцевського опису Малоросії. Документ був опублікований 2012 року, що набагато спрощує доступ до нього дослідників [6].

Тож метою пропонованого дослідження є з'ясування особливостей найму служителів у середовищі міщан та чи існує залежність між професійним заняттям, рівнем займаної посади та кількістю слуг у роботодавця.

Для цього доцільно згадати особливості соціальної структури Гетьманщини XVIII ст. Міщанами називали тих мешканців міста, які підпорядковувалися магістрату. «Як і в решті міст Гетьманщини, полтавське міщанство складалося з кількох різних за економічним та соціальним статусом груп» [7, с. 96]. До цієї групи включають міських урядовців, купців, ремісників, підданих та посполитих. Саме вони забезпечували економічний фундамент держави, сплачуючи нарівні з селянами державні податки. Міщани, однак, мали більше майнових прав, були заможнішими і мали вищий статус [8, с. 42]. Та вони не були однорідною групою, серед них відбувалася значна диференціація викликана матеріальними та соціальними чинниками. Це яскраво прослідковується на прикладі категорії міських урядовців.

Усі особи, які у той час служили в магістраті мали доволі значний штат слуг – 67 осіб на 14 господарств (5,26% від усіх слуг у місті). Війт Петро Черниш наймав 5 осіб [6, с. 239]. Бурмистри Олексій Лук'янович [6, с. 153] – 11 слуг, Павло Маркевич [6, с. 89] – 9, Василь

Демченко [6, с. 71] – 6, Федір Чупруновський [6, с. 82] – 2. Серед райців найбільше слуг було у Григорія Паскевича – 7 [6, с. 136]. У райці Якова Пащенка [6, с. 167] було 4 слуг, у Павла Висоцького [6, с. 69] та Омеляна Малиховського [6, с. 221] по 3. Лавник Григорій Новомлинський [6, с. 56] мав 5 слуг. По 3 слуг наймали лавники Семен Биковський [6, с. 88] та Семен Воскобойник [6, с. 392], магістратський писар Григорій Рогуля [6, с. 50] та підкоморний Павло Кочубей [6, с. 64]. Очевидно, що ці особи були досить заможними, однак займані посади були почесними, й не несли матеріального доходу [7, с. 66]. Та під час служби вони не сплачували міських податків й не відбували повинностей, тому заняття торгівлею (більшість урядовців нею займалися) в таких умовах було досить прибутковим.

Переважна більшість дворів міських урядовців – 11 (56 слуг) розміщувалися в центральній частині міста. Ще 3 господарств були на форштадті. Там мешкало 11 слуг. У середньому у дворах урядовців мешкали 4,8 «робітників». Цікаво, що у жодному дворі не наймали лише 1 служителя. У 1 господарстві було 2 служниць, у 6 – по 3 слуг у інших від 4 до 11. Також бачимо значну перевагу, щодо найму жінок у цій категорії роботодавців (45 жінок, 22 чоловіків). Що до питання статевої преференції при прийомі на роботу, то перевагу надавали змішаному штату служителів – 65 осіб (97,02%). Лише 2 жінки наймалися окремо.

Ще однією категорією міщан, які наймали слуг були купці. Варто зазначити, що купецтво як стан не мало чітко окреслених меж [7, с. 96]. Про їх заняття часто дізнаємося з опису господарств, яких за підрахунками Ю. Волошина було 73 особи, серед яких 13 родин німецьких купців [7, с. 97]. Більшість із них – 61 двір (70,93% від усіх купецьких родин) наймали слуг. 47 із них (176 служителів) розміщувались у фортеці. Решта – 14 дворів (30 слуг) – у форштадті.

Як з економічного, так і з політичного погляду, міщани відчували себе дуже непевно. Українські міста були маленькими, деякі з них практично не відрізнялися від сільських поселень, тому потреба в спеціалізованих послугах, які могли запропонувати міщани, обмежувалась. Достаток багатьох міщан так само залежав від обробки полів, як від ремесла чи торгівлі. Заможні російські та грецькі купці мали можливість господарювати навіть ефективніше за своїх українських колег [8, с. 42].

Примітно, що за кількістю слуг у фортеці купці на другому місці після козацької старшини. Вони, вочевидь, належали до заможної частини городян, адже мали можливість наймати досить чисельний штат слуг – від 1 до 9 осіб. Хоча більшість – 38 дворів (62,29%), усе ж мали 1-3 служителів. При цьому, у 1,5 рази частіше наймали жінок (129 жінок, 77 чоловіків).

Іван Марченко [6, с. 92], Олексій Гавриленко [6, с. 112] та Роман Воскобойнік [6, с. 133] наймали по 9 слуг. Павло Руденко [6, с. 146] – 8. Степан Момонтов [6, с. 347], записаний калузьким купцем – 7. До речі, інший купець – іноземець Степан Аршинов [6, с. 365] мав лише 1 служителя. Михайло Марченко [6, с. 132] та Іван Сулима [6, с. 152] по 6. Петро Бобров [6, с. 73], Василь Белчанский [6, с. 130], Василь Пащенко [6, с. 157], Павло Паскевич [6, с. 157] та Федір Панасенко [6, с. 170] мали по 5 служителів. Ще 7 дворів наймали 4 «работників», 11 – мали по 3 слуг, у 10 господарствах мешкало по 2 особи і у 9 дворах – 1 служитель. Цікаво, що один із купців – Андрій Павленко [6, с. 104] навіть не мав власного двору, але при цьому наймав слугу.

Значна частина дворів – 12, належала купецьким вдовам. Загалом вони наймали 36 слуг. Найбільше – 8 служителів зафіксовано у дворі вдови купця Івана Сузенка Марини. Її родина нараховувала 10 осіб та чимале господарство: торгівлю вином у місті, ще один двір отриманий у спадок, 2 підварки на форштадті, солодовню, 2 хутори, 5 пашні, 10 сінокосів, 6 ділянок лісу за Ворсклою [6, с. 74-78]. То ж не дивно, що вдова потребувала додаткових робочих рук. Нажаль, подібні відомості записані лише щодо невеликої кількості дворів, тож порівняти залежність кількості слуг від розмірів господарства не маємо можливості.

Чимале господарство було і у вдови полтавського купця Петра Марченка Авдоті. Її діти займалися торгівлею – вивозили рогатих тварин у Шлезію, а звідти привозили тканини, які продавали на ярмарках оптом. Вдова володіла підварком та 5 бездвірними хатами на форштадті, хутором (разом з племінником полковим старшим канцеляристом Василем Марченком), млином при якому 8 бездвірних хат (теж володіння спільне з племінником), підварки в с. Мачухах та с. Пушкарівка, ліс на р. Головач. Її родина складалася з 5 осіб, на допомогу яким наймали 6 «работників». Також вказано, що в 5 бездвірних хатах на форштадті *«живут посполитие без платежа ... из единой токмо временем работы, то есть иногда привозить из лесу дрова, из хутора сено и хлеб и протчего...»* [6, с. 52-55]. Тобто можна припустити, що у господарствах заможних горожан працювали не лише записані в дворі служителі й «работники», а й інші посполиті, які могли проживати у іншій власності роботодавця, та випали із дослідження, адже документ не містив інформації про їх зайнятість. Шестеро вдів наймали від 2 до 5 слуг, четверо по 1 служниці. У середньому купці мали 3,38 слуг.

Ще однією досить поширеною групою міщан були ремісники. У більшості міст виникали цехи, але існували і позацехові конкуренти – нова шляхта, козаки і навіть клір, що займався виробництвом і торгівлею, не сплачуючи жодних міських або державних податків [8, с. 42]. Такі особи були переважно чиймись підданими, із заняття

яких чи вказівок про учнів можна встановити їх належність до ремісницького стану. Отож, окремо розглянемо ремісників, які офіційно входили до цехів, й окремо підданих та посполитих, адже окрім слуг обидві категорії мали ще й учнів, однак різнилися за юридичним статусом.

Загалом, у 69 дворах ремісників проживало 166 слуг (13,03%). Більшість господарств розташовувалося на форштадті (62 двори, 140 слуг), і лише 7 у середмісті (26 слуг). У XVIII ст. у Полтаві існувало 10 цехів: кравецький, різницький, шевський, ковальський, гончарський, ткацький, кушнірський, бондарський, колісницький та цех музик [9, с. 98]. Найбільше слуг було у шевців. У 25 ремісників цього цеху проживало 67 слуг, із них 14 учнів (середнє значення 2,68). Тринадцять кравців наймали 46 «робітників» (10 учнів та у середньому 3,5 особи на господарство). Наприклад, у Семена Швачки було 11 помічників [6, с. 224]. Він мав 5 малолітніх дітей, однак серед слуг було лише 2 жінки, усі інші – чоловіки, очевидно найняті для допомоги з ремеслом. Десять різників мали 19 слуг, й жодного учня (середнє значення 1,9). Вісім ковалів наймали 15 слугителів (1 учень, у середньому 1,86). У семи ткачів також були слуги, у більшості по 1 (середнє значення 1,14). Лише у Федора Андрієнка було 2 учнів [6, с. 367]. Четверо гончарів мали 9 слуг, із них 6 записані учнями (середнє значення 2,25). Лише по одному представнику від цеху бондарів та музикантів наймали по 1 служниці. Кушнірський і колісницький цехи серед наймачів слуг не значаться.

Як бачимо, найбільша кількість роботодавців для слуг виявилася із шевського цеху, що й не дивно, адже він був найчисельнішим у місті [9, с. 98]. Наступні за кількістю роботодавців цехи кравців, різників та ковалів. Однак, вирахувавши середню кількість слуг на господарство – 2,4 загалом для ремісників, найзаможнішими виглядають кравці. Вони мали у середньому 3,5 слугителів у господарствах. Шевці наймали 2,68 слуг, гончарі – 2,25, різники – 1,9, ковалі – 1,86, ткачі – 1,14. Можливо, кількість помічників визначалася не лише заможністю, а й специфікою професії, її востребованістю на ринку.

Специфікою цієї категорії роботодавців можна вважати значну частину чоловіків на службі – 115, й лише 50 жінок, стать 1 слуги не вказана. При цьому, перевага жінок збереглася лише в тих господарствах де наймали лише 1 працівника. В усіх інших випадках перевага на боці змішаного штату слуг (59,64 %), або чоловіків (27,71%).

У XVIII ст. з'явилася ще одна категорія населення – «підсусідки». Вони були зовсім безземельними й досить часто продавали свою працю. Однак, категорія підсусідків не обмежувалася козаками, до неї входили також міщани і навіть селяни [8, с. 41]. Інколи підсусідками ставали заможні козаки і міщани, які намагались уникнути сплати

державних податків та відбуття військової служби, адже лише 1734 р. підсусідків прирівняли до інших податних категорій населення (до цього вони податків не сплачували). У Румянцевському описі термін «підсусідки» не вживається. Однак Ю. Волошин вважає, що «укладачі опису називали «підданими» саме підсусідків» [7, с. 113].

Взаємовідносини між підсусідками та їхніми господарями ґрунтувалися на усних договірних умовах, у джерелі часто вказано *«живут без найму»*, або чітко названо чий саме підданий проживає у дворі. За користування житлом піддані-підсусідки відробляли в господарствах своїх хазяїв: *«живет без заплаты, за одной толко случающойся на хозяевь работи»* [6, с. 136], або займалися ремеслом під протекцією патрона. У таких господарствах вказані учні, хоча про заняття господаря й не згадується. Залежно від того, у чиєму дворі проживали піддані-підсусідки, вони називалися старшинськими, монастирськими, козацькими або посполитськими [10].

Слуги зустрічаються у всіх вище згаданих господарствах підданих. Так, у Полтаві двоє підданих Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря, очевидно були досить заможними ремісниками й мали чисельний штат слуг. Наприклад, Влась Бабанський жив у трьох хатах монастирського двору на форштадті й наймав 7 слуг, із них 4 були учнями *«на изучение портному майстерству беззаплати»* [6, с. 264]. Кондрат Крупенко, який мешкав у монастирському дворі у фортеці мав 5 учнів, а сам займався *«шитемь шуб и деланемь овчинь, а в цех не записань»*. При цьому, він платив монастирю по рублю щорік, а також робив *«разние поделки беззаплати»* [6, с. 130].

У 14 дворах жили піддані О. Розумовського, які наймали 31 слугу (середнє значення 2,2). Серед них теж були ремісники, адже у дворах записано 10 учнів, які вчилися шити взуття. Найбільше служителів було у Єфима Корженка [6, с. 270] – 6 (з них 3 учні). По 4 слуг було у Андрія Безпечного [6, с. 254] та Василя Мазуренка [6, с. 316], які теж мали учнів. Інші наймали від 1 до 3 слуг.

Шестеро підданих генерального обозного Семена Кочубея наймали 10 слуг (з них 5 учні). У 4 дворах жили піддані бунчукового товариша Федора Зенковського, які наймали 7 слуг (з них 6 учні). Четверо підданих Григорія Багінського мали 5 слуг (з них 3 учні). У обозного Андрія Руновського було шестеро підданих, які наймали 9 слуг (з них 5 учні). П'ять підданих мешкали у судді Сахновського та наймали 8 слуг (з них 2 учні). Троє підданих було у Дмитра Білушенка. Вони наймали 10 слуг (з них 2 учні). У сотника Семена Кулика теж мешкало троє підданих, що наймали 5 слуг (з них 3 учні). Також у одній з хат у підварку мешкала його піддана 65-літня вдова Параска Кобижчанка, яка наймала теж 65-літню служницю Тетяну. По

3 слуг було у підданих купця Івана Марченка, сотника Івана Черняка, підкоморного Федора Левенця, купця Федора Сушка. По 2 – у підданих Івана Богдановича, Івана Висоцького, Павла Кочубея. Піддана полтавського полковника Андрія Горленка вдова Тетяна Цебенкова теж наймала 2 служниць [6, с. 321]. В усіх інших мешкало по 1 служителю, серед них піддані ієрея, цехового шевця та козака. Вдова Аграфена Радіонова мешкала у дворі купця Івана Бужинського «без найму», однак наймала «работніка» Василя [6, с. 195].

Отже, як бачимо, серед цієї категорії роботодавців теж чітко простежується залежність між кількістю підданих (а також їх слуг і учнів) та соціальним статусом патрона. Загалом, у 66 дворах з підданими-підсусідками проживало 133 слуг (10,44%). Більшість господарств розташовувалося на форштадті (48 дворів, 88 слуг), та 18 дворів було у середмісті (45 слуг).

Серед підданих зустрічалися господарства і з досить чисельним штатом слуг – від 1 до 7. Однак рівно половина – 33 двори (49,25%), усе ж наймали 1 служителя. Ще 18 господарств (26,86%) мали по 2 слуг. Це середня кількість служителів для цієї категорії. Також, 9 роботодавців (13,43%) наймали по 3 помічників. Решта – 10,6% мали більшу кількість слуг.

Більшість підданих, що мали слуг, були ремісниками, тому потребували специфічної допомоги у ремеслі. Звідси, явна перевага чоловіків при наймі служителів певної статі (73 чоловіків (54,47%) і лише 21 жінка (15,67%)). Вона зберігалась навіть у дворах де наймали 1 слугу (18 чоловіків та 15 жінок). При цьому, у 3,3 разів частіше наймали саме чоловіків (103 чоловіків, 31 жінка). Лише у 30% випадків перевага була на боці змішаного штату слуг.

Говорячи про міщан у XVIII ст. варто пам'ятати, що їх статус міг різнитися в залежності від міста, у якому вони проживали. Частина міст Лівобережжя користувалася магдебурзьким правом (серед них і Полтава). «Такі міста вважалися привілейованими й мали свої самоврядування, судочинство, податкову систему, право на володіння землею, певні пільги для населення щодо ремесла й торгівлі» [11, с. 27]. Ратушні міста значною мірою залежали від старшинської адміністрації. Тож поняття поспилит могло трактуватися по різному. Наприклад, як виявив Олександр Гуржій полтавська старшина у ревізьких книгах позначала міщанами в першу чергу купців. «Решту, що не мала *«купеческого промысла к ратуши присутствующие, которые торг имеют соли, рыбою, також и содержат в домах своїх земель»*, писали посполитими» [11, с. 29-30].

Тож у Гетьманщині, щодо міських мешканців, «посполитий» певною мірою був синонімом слова «міщанин». Це підтверджується й чіткими вказівками в документі, щодо походження таких

«посполитих». Наприклад, щодо Василя Шаповала вказано, що він полтавський посполит, місцевий [6, с. 261]. А про посполита Радіона Бобущенка записано *«уродженець Миргородського полку з местечка Сорочинець»* [6, с. 162].

Загалом, у 30 дворах посполитих проживало 62 слуг (4,95%). Така невелика кількість господарств цієї категорії пов'язана скоріше не з меншими статками, а з кількістю посполитих в описі міста загалом. За підрахунками Ю. Волошина «у списку 1766 р. «посполитими» значаться 85 осіб» [7, с. 101]. Тобто, більше 30% (35,29%) дворів посполитих користувалися послугами служителів, що є досить значним показником. Більшість господарств розташовувалося на форштадті (21 двір, 39 слуг). Ще 9 дворів розташовувалося у середмісті (23 особи).

Серед посполитих зустрічалися господарства і з досить чисельним штатом слуг – від 1 до 9. Однак більшість – 25 дворів (83,3%), усе ж наймали 1-2 служителів. Найбільше – 9 служителів – було у дворі вже згадуваного Василя Шаповала. Серед них записано й 4 учнів *«на изучении шерстобоиничестве беззаплати»* [6, с. 261]. Семеро служителів проживали у дворі миргородського посполита Михайла Вязовського *«которой пробивает портным мастерством»*, та орендував половину двору полтавської соборної церкви Успіння Пресвятої Богородиці. Серед них також було 4 учні *«взяты для науки на хозяйское пропитание»*. При цьому інші його робітники мали досить значну заробітну плату – 5, 7, 9 рублів [6, с. 261]. Радіон Бобущенко наймав 6 слуг, двоє з яких отримували аж 16 рублів платні. На причини таких значних виплат ніщо не вказує, хіба що спільне з власником господарства походження із містечка Сорочинці [6, с. 162]. Василь Демченко и Карп Недоходенко були власниками одного двору й наймали 5 служителів, хоча й мали значні власні родини – 8 осіб [6, с. 307]. Ще 3 слуг проживало у дворі Єфима Федорова. Із них 2 хлопців *«взяты на изучение золотарскому маистерству беззаплаты»* [6, с. 182]. По 2 учнів було у Терентія Смержева, який навчав їх малярству [6, с. 309] та Михайла Хіміченка, єдиного хто навчав учнів-дівчат ткацькій майстерності [6, с. 322]. Четверо вдів наймали по 1 служниці.

Отож, як бачимо, серед посполитих теж було чимало позацехових ремісників, які мали учнів та наймали помічників. Незважаючи на це, кількість чоловіків та жінок на службі однакова (31 чоловік і 31 жінка). Перевага жінок явно простежується у дворах де наймали лише 1 слугу (17 жінок та 1 чоловік). Лише жінок також наймали у 19 господарствах (30,65%). Лише чоловіків у 12 (19,35%). При цьому, у 50% випадків перевага була на боці змішаного штату слуг. У середньому посполиті наймали 2,06 служителів на господарство.

За даними сповідних розписів наймана праця слуг використовувалася у 71 ремісничому дворі та 129 міщанських

[7, с. 179, 181]. Разом це близько 41,7% дворів, а саме 200 (усього за підрахунками Ю. Волошина у Полтаві налічувалось 132 ремісничих та 347 міщанських господарств [12, с. 47], разом 479). За Румянцевським переписом ця цифра склала 241 двір, або 56,97% від усіх дворів у місті, що наймали слуг.

Середнє значення кількості слуг серед міщан – 2-3 особи на господарство, хоча більшість дворів – 61,4% (148 із 241 міщанських дворів зі служителями) мали 1-2 слуг (див. таблицю 1). Варто уточнити, що серед ремісників, підданих, посполитих було у середньому 2 служителів, тоді ж як у купців і міських чиновників в середньому 3,4 та 4,8 слуг відповідно. Тобто, можна впевнено говорити що і серед міщан існувала залежність кількості слуг від майнового становища та соціального рангу роботодавця.

Таблиця 1 – Кількість слуг у дворах міщан

Кількість слуг у дворах міщан	Кількість слуг				Разом				
	жінки	%	чоловіків	%	Слуг	%	Дворів	%	Середнє значення
міських урядовців	45	7,10	22	3,47	67	10,57	14	5,83	4,8
купців	129	20,35	77	12,15	206	32,49	61	25,42	3,38
ремісників	50	7,89	115	18,14	166	26,18	69	28,75	2,4
підданих	31	4,73	103	16,25	134	20,98	67	27,50	2
посполитих	31	4,89	31	4,89	62	9,78	30	12,50	2,06
<b>Усього</b>	<b>286</b>	<b>44,95</b>	<b>348</b>	<b>54,89</b>	<b>635</b>	<b>100,00</b>	<b>241</b>	<b>100,00</b>	<b>2,63</b>

Можна прослідкувати і зміни щодо статевої преференції у різних категорій міщан. Так, міські урядовці і купці наймали приблизно вдвічі більшу кількість жінок, однак при цьому 97% та 80% їх господарств мали змішаний штат слуг. Серед ремісників перевага теж була на боці змішаного найму, однак кількість чоловіків удвічі переважала жінок на службі. Лише чоловіків наймали майже 28% роботодавців. Однак, серед ремісничих цехів теж не було однорідності у цьому питанні. При середньому значенні 2,4 служителя на господарство, для кравців цей показник становив, наприклад, 3,5, а для ткачів – 1,14. Подібна перевага у наймі саме чоловіків ймовірно була пов'язана із професійним заняттям роботодавця. Це підтверджується й показниками серед підданих і посполитих, у числі яких теж було чимало позацехових ремісників. У господарствах підданих чоловіків-служителів було більше у 3,3 разів. Вони також у більшості випадків наймали лише чоловіків (55%), а у складі змішаного штату працювали

близько 30% служителів. Щодо господарств посполитих, то у половині випадків наймали осіб обох статей.

Отож, говорячи про міщан в 60-х роках XVIII ст. як про роботодавців щодо служителів і «робітників» варто розуміти, що їх соціальний статус, а отже і майнова спроможність до найму слуг були досить диференційовані. Адже, на середину XVIII ст. міщани Гетьманщини не мали сталості й чітко окреслених характеристик соціального статусу. До цієї категорії відносилися купці та міські чиновники, які в зв'язку із займанням певних посад у магістраті мали деякі привілеї. Складна ситуація і з ремісниками, серед яких були записані в цехи, і ті хто займався ремеслом називаючись підданими чи посполитими. Однак служителів наймали усі категорії міських жителів.

### *Джерела та література*

1. Брік Т. Доходи слуг в Гетьманщині: тест теорії людського капіталу та соціального статусу на прикладі міста Полтава [Електронний ресурс] / Historians.in.ua. – Режим доступу: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2192-timofij>.
2. Brik Tymofii. Income and occupational inequalities in Premodern Ukraine: Cossacks, Peasants, and Unmarried girls [Електронний ресурс] / Forum for Ukrainian Studies. – Режим доступу: <http://ukrainian-studies.ca/2015/01/16/tymofii-brik-income-occupational-inequalities-premodern-ukraine-kossacks-peasants-unmarried-girls/#more-704>.
3. Волошин Ю. «Служителі» і «робітники» в домогосподарствах мешканців міста Полтави другої половини XVIII ст. // Patrimonium. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи XVI–XVIII ст. – Київ-Краків: LAURUS – Historia Iagiellonica, 2015. – С. 391–402.
4. Voloshyn Yuriy. Servants in the Hetmanate cities: the case of Poltava city during the 1760–1770 s. // Journal of Family History. – 2017. – № 42 (4). – р. 369–380.
5. Сердюк І. Дитяча праця // Маленький дорослий: Дитина й дитинство в Гетьманщині XVIII ст. / Ігор Сердюк – Київ: К.І.С., 2018. – С. 299–340.
6. Місто Полтава в Румянцевському описі Малоросії 1765–1769 рр. / упоряд., вступ. ст. і ком. Ю. Волошина. – К.: Наш час, 2012. – 576 с.
7. Волошин Ю. Козаки і посполиті: Міська спільнота Полтави другої половини XVIII ст. / Юрій Волошин. – Київ: К.І.С., 2016. – 356 с.
8. Когут З. Російський централізм і українська автономія: Ліквідація Гетьманщини, 1760–1830 / Зенон Когут. – К.: Основи, 1996. – 317 с.
9. Коваленко О. Полтава 17–18 століть. – К.: Видавць Олег Філюк, 2015. – 232 с.
10. Гуржій О. І. Підсусідки [Електронний ресурс] / Енциклопедія історії України. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Pidsusidky>
11. Український Гетьманат: нариси історії національного державотворення XVII–XVIII ст. в 2 кн. – Кн. 2. – К.: Інститут історії України НАН України. – 2018. – 580 с.
12. Волошин Ю. Двори мешканців Полтави другої половини XVIII ст. (за матеріалами Румянцевського опису) // Краєзнавство. – 2011. – № 4. – С. 39–52.